



augusztus 24-én rakta
ékei jelenlétébe
követ. A 38'
elsőjeler
a ere/
idai
már
áll
s, bi
sodrá
s attól
kozhat a.
ogy Szécheny.
nél, ami sértette vo...
ományát. A „legnagyobb
scára, 1832-ben megalapító/
esztül próbálta megszerezni
ók anyagi támogatását. '
lérté, hogy báró Sina Győ
pítésére, így 1836-ban meg
aság; ekkorra már – miként a
enek kész elgondolásai voltak,
ált a korszak legnevesebb r
orddal is. A gróf Angliában talál'
... Tierney Clarkk

IRODALMI SZÖVEGGYŰJTEMÉNY

10.



OFI



12	<i>Részletek Defoe Robinson Crusoe című regényéből</i>
16	<i>Részletek Swift Gulliverjéből</i>
19	<i>Részletek a francia Enciklopédiából</i>
22	<i>Részletek Voltaire Candide című művéből</i>
28	<i>Rousseau</i>
37	<i>Goethe</i>
45	<i>Schiller</i>
50	<i>Hölderlin</i>

DANIEL DEFOE

(1660–1731)

Robinson Crusoe

(Részletek)

Alaposabban fontolóra vettem az életkörülményeimet, és nekiláttam, hogy írásban jellemezsem azokat. Nem azért, hogy utána az írást bárkire is ráhagyományozzam (úgy tűnt, nem leszek túl sok örökösrel megáldva), hanem hogy összefoglaljam azokat a gondolataimat, amelyek naponta foglalkoztatnak. Mivel kezdett erőt venni rajtam a csüggedés, azzal nyugtattam magam, hogy összevetettem jelenlegi életem jó és rossz oldalát. Pártatlanul próbáltam megítélni a kényelmet, amit élvezek és a szenvedést, amit átélek:

A rossz

Egy szörnyű, lakatlan szigetre vagyok számkivetve, a szabadulás minden reménye nélkül.

A világ minden élőlénye közül én lettem kiválasztva a leghitványabb sorsra.

Magányra ítélték, eltiltva az emberi fajtól és társadalomtól.

Nincsenek ruháim, amelyek testemet takarják.

Védtelen vagyok az emberek vagy vadállatok ellenséges támadásaival szemben.

Egy lélek sincs, akihez szólhatnék, vagy aki enyhíthetné bánatomat.

A jó

Élek, mert a hajó legénységével ellentétben nem fulladtam vízbe.

A többiekkel szemben én ki lettem választva arra, hogy éljek. Az Úr, aki csodálatos módon megmentett a haláltól, meg is szabadíthat.

Nem éhezem és a hely, ahol élek nem sivár, élelemben gazdag.

Az éghajlat itt meleg, tehát ha lenne is ruhám, alig hordhatnám azt.

Olyan szigetre kerültem, ahol nincsenek az életemet fenyegető vadállatok, szemben azzal, amit például az afrikai partokon láttam. Mi lett volna velem, ha ott szenvedek hajótörést?

Isten rendkívüli adományként partközelve küldte a hajót, ahonnan megszerezhettem minden szükséges holmit, hogy felszerelkezhsek és ellássam magam utánpótlással, akár életem végéig is.

Olyan őszinte vallomás volt ez, amilyen csak sanyarú sorsomtól kitelt. De nem csupán a negatív jelenségeket emlegette fel, hanem azokat is, amelyekért hálás lehetek. Szolgáljon ez tanulságul, mindazok számára, akiknek a világon a legnyomorúságosabb sors jutott, mert mindenben találhatunk valamit, ami megnyugvást okoz és reményt kelt.

[...]

November 4-e: Ezen a reggelen felállítottam magamnak egy napirendet, amely alapján a továbbiakban dolgozom, alszom és kikapcsolódom. Reggelente, ha nem esett, két-három órás portyára indultam a puskámmal, majd 11 óráig dolgoztam, utána következett az ebéd. 12-kor lefeküdtem aludni, mert az időjárás túl meleg volt a munkához, majd késő délután újra dolgoznak láttam. [...]

December 27.: Lelőttem egy fiatal kecskét, egy másikat pedig megsebesítettem. Ez utóbbit kötélén fogva haza tudtam vezetni, és ott rögzítettem és bekötöttem a törött lábát.

Megjegyzés: Olyan gonddal tettem ezt, hogy az állat nem csak túlélte, de teljesen felépült, és a lába teljesen ép lett. A hosszas ápolás során megszélídült, és békésen legelgetett az udvaromon, esze ágában sem volt megszökni. Ekkor jutott először eszembe, hogy ha háziállatokat tartanék, az kisegítene élelemmel, amikor lőszer híján már nem tudnék vadászni. [...]

Január 3.: [...] Odahaza kísérletet tettem, hogy pótoljam azokat a dolgokat, amelyekben hiányt szenvedtem. Nem mindegyik kísérletem járt sikerrel. Hiába próbáltam például abroncsolni egy hordót. Heteken át próbálkoztam vele, de vagy a dongákat nem tudtam elég szorosan összeilleszteni, hogy bent tartsák a vizet, vagy a hordó alját nem sikerült pontosan a helyére tennem, úgyhogy végül feladtam. A következő dolog, aminek nagy szükségét láttam volna, a gyertya volt, hiszen rendszerint este 7-kor besötétedett, és ilyenkor aludni kellett térnem. Emlékeztem még a méhviaszra, amelyből afrikai utam során gyertyát készítettem, de itt nem állt rendelkezésemre hasonló. Volt viszont faggyúm, a megölt kecskéből. Ezt egy általam készített agyagedénybe tettem, és egy kútból sodort kanócot tettem bele. Így már mécsesem is lett, igaz, nyugtalanul lobogó és nem túl tiszta fényű. Miközben ilyesmikkel foglalatoskodtam, a kezembe akadt egy kis zsák, és benne a patkány rága gabonamaradék, amelyről már korábban beszéltem. Valójában csak héjat és port láttam benne, semmi mást. A zsákra pedig szükségem volt, talán a puskapor egy részét akartam beletenni, és a szikla oldalában kiszórtam belőle a hulladékot.

Mindez a nagy esőzés előtt volt, és mint lényegtelen dologról el is feledkeztem róla. Egy hónap elteltével azonban rendkívüli felfedezést tettem. Néhány szál gabona nőtt ki az udvaromon, amelyet előbb eddig ismeretlen növénynek gondoltam, és még egy kis időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy felismerjem, 10-12 európai árpakalász lengedezik ott, a szélben.

Ámulat és zavarodottság lett úrrá rajtam. Eddig sosem vezérelt vallásos gondolkodás, a hitem elég gyenge lábakon állt, a történeteket rendszerint véletleneknek, vagy ha úgy tetszik, a sors szeszélyének tudtam be, és nem töprengtem különösebben, milyen törvények szerint működik a gondviselés. Most azonban megdöbbenett, hogy árpát látok nőni olyan éghajlat alatt, amely nem kedvez a gabonának. És mivel az eredetéről sem tudtam semmit, kezdtem azt hinni, hogy Isten csodálatos módon, a semmiből teremtette ezeket a kalászeket, hogy engem tápláljon velük ezen a távoli, vad helyen.

Könnyek tolultak a szemembe, és áldottam a természetet ezért a csodáért. Ami még különösebb volt, az árpa mellett, néhány másik sarjadó kalászt is észrevettem, amelyről hamarosan kiderült, hogy rizs. Afrikában láttam hasonlót nőni, ezért ismertem fel. [...]

Gondosan ápoltam az árpakalászeket, és amikor június vége felé a szemek megértek, összegyűjtöttem azokat. A tervem az volt, hogy újra elültetem őket mindaddig, míg kenyérkészítéshez elegendő mennyiséget teremnek. Csak a negyedik évben jött el az az idő, amikor egy kevés gabonából ételt mertem készíteni. Azért volt ilyen lassú a terménynövekedés, mert a legelőször félretett magok jó részét gondatlanul a száraz időszak beköszönte előtt vettem

el, és abból semmi sem kelt ki. Az árpa mellett elsőre 20-30 kalász rizs termett. Ezeknek ugyanaz lett a sorsa, mint az árpának. Elvettem a szemeket, hogy a későbbi hozamból majd kenyeret készíthessek – de most térjünk vissza a naplómhoz.

[...]

Május 1.: Reggel, apály idején a tenger felé tekintve egy hordó alakú tárgyat láttam meg a parton. Valóban egy kisebb hordó volt az, a hajóroncs két-három darabja társaságában. A legutóbbi hurrikán vethette a partra. A hajóroncs helye irányába pillantva úgy tűnt, annak darabjai a szokottnál jobban kiállnak a vízből. Megvizsgáltam a hordót, amiben puskaport találtam, de a hordó annyira átázott, hogy a por szinte kővé vált benne. Mégis kigördítettem a partra, majd elindultam a roncsok irányába, azt remélve, hogy mást is találok. Közelebb érve meglepődve tapasztaltam, hogy a maradványok megváltoztatták a helyüket. A hajó orra, mely korábban a homokágyban pihent, közel két méterrel megemelkedett, a tatrész pedig, mely nem sokkal azután, hogy magára hagytam a hajót, levált a roncsról, majd darabokra tört, most oldalt hevert. A homok ezen az oldalon olyan magasra emelkedett, hogy apály idején száraz lábbal eljuthattam a hajóhoz. Meglepődtem, mert korábban tengervíz vette körül ezt a helyet, és fél kilométert kellett volna úsznom, hogy elérjem, de hamarosan felötlött bennem, hogy mindezt a földrengés okozhatta. Ennek az újabb viszontagságnak köszönhetően a hajótest jobban megnyílt, mint korábban, és a víz nap nap után újabb dolgokat szabadított ki, amelyek aztán a partra sodródtak.

Mindez teljesen elterelte figyelmemet az új lakókörnyezetem kialakításáról. Sietve láttam neki a kutatásnak, hátha rábukkanok valamire a hajótestben, de az homokkal volt tele, és így nem találtam semmit. Mostanra azonban megtanultam azt is, hogy ne essek egykönnyen kétségbe. Úgy döntöttem tehát, hogy a hajó minden hozzáférhető részét darabokra szedem szét, és elszállítom, hátha hasznát vehetem még később.

[...]

Július 4.: Reggel fogtam a Bibliát, kinyitottam az Új Testamentumnál, és komolyan olvasni kezdtem. Elhatároztam, hogy ezentúl minden reggel és minden este olvasni fogok a Szentírásból. De nem az elolvasandó fejezetek számát veszem alapul, hanem a gondolatokat, amelyek engem megérintenek. Nem sokkal azután, hogy jobban elmélyültem ebben a munkában, egyre erősebben és őszintébben kezdett nyomasztani addigi gyarló életem. Felrémlt bennem az álomkép, és komoly gondolatokat ébresztettek bennem a szavak: „Tetteidet látván, nem nyerhetsz bűnbocsánatot, meg kell halnod.” Őszintén könyörögtem Istenhez kegyelemért, és gondviselészerűen ezeket a szavakat olvastam a Szentírásban: „Ő az Urunk és Megmentőnk, aki megbocsátást és kegyelmet hoz.” Leejtettem a könyvet, és miközben szívem leírhatatlan boldogsággal telt meg, karjaimat az égnek emelve kiáltottam: „Jézus, Dávid fia! Jézus, Urunk és Megmentőnk, hozz nekem megbocsátást!”

Ez volt eddig a leginkább szívből jövő imádságom mind közül, amelyben tükröződött lelkiállapotom, a reménykedés, amit Isten bátorító szavaiból nyertem. Mostantól hittem abban, hogy Isten meghallja, amikor hozzá szólok. Most már másként kezdtem látni a szavakat, amelyek így szóltak: „Szólíts engem és megszabadítalak!” Addig a megszabadulással kapcsolatban nem gondolhattam másra, mint olyasvalamire, ami fogságom végét hozza. Mert bár nem volt szűk helyem a szigeten, de a világtól elzárva mégis börtönben éreztem magam, és megtanultam a szó egy másik értelmét is. Elborzadva gondoltam vissza korábbi, bűnös életemre, és lelkem most nem kért Istentől más megszabadítást, mint hogy levegye rólam ezt a bűnös terhet. Magányos életem ehhez képest semmiség volt. Sokkal inkább azért imádkoztam, hogy megszabadítson múltbéli cselekedeteimnek még a gondolatától is. Azért írtam le itt mindezt, mert aki elolvassa, talán rálel egy igaz módra, mellyel testi szenvedéseinél sokkal súlyosabb dologtól, a bűneitől szabadulhat meg.

Bár életkörülményeim nem váltak könnyebbé, lélekben mégis könnyebben elviseltem azokat. Rendszeresen olvastam az Írást, és figyelmemet Isten és a magasabb rendű dolgok felé irányítottam. Ezzel olyan békére letem, amely eddig ismeretlen volt előttem. Miután erőm és egészségem visszatért, hozzáláttam némely szükséges dolgok beszerzéséhez, és igyekeztem rendszert kialakítani az életmódomban.

[...]

Elérkezett a szigeten lakásom tizenegyedik esztendeje. Nagyon megcsappant lőszerekészletem miatt tanulmányozni kezdtem a csapdakészítés művészetét, hogy lássam, sikerül-e élve elcsípnem néhány kecskét. Különösen örültem volna egy nőténynek és néhány gidának. Meggyőződéseim, hogy többször is belesétáltak a hálós csapdáimba, de ezeknek a rögzítése drótkötél híján nem volt elég erős, és gyakran feldúlták a csapdát, a csalétket pedig elpusztították. Úgy döntöttem, hosszú távon jobban járok a vermes csapdával. Több nagy vermet ástam a földbe azoknak a helyeknek a közelében, ahová a kecskék táplálkozni jártak. A vermeket eleinte felülről lefedtem, és csalétekként gabonát szórtam szét, hogy odaszoktassam az állatokat. Jól látszottak a kecskék lábnyomai. Eljöttek a csapdám helyére, és megették a gabonát. Egyik éjjel aztán működésbe hoztam három csapdát, de a következő reggelen csalódottan láttam, hogy a csapdák sértetlenek, és a csalétek eltűnt. Módosítottam a csapdákon, és egy újabb reggelen szemlét tartva fölöttük az egyikben egy nagy, öreg kecskebakra letem, egy másikban pedig egy hím és két nőtény gidára bukkantam. [...] az öreg kecskét azonban most, jobb megoldást nem látván, elengedtem. Ezután a kicsiket egyesével kivettem a veremből, kötelet kötöttem rájuk, majd némi nehézség árán hazavezettem őket.

Eleinte nem ettek ugyan, de néhány nap múlva igen jóízűen falták a friss füvet és az édes árpát, mit eléjük vettem. Tudtam, hogy ha a lőszereim elfogy, és továbbra is húsrá vágyom, akkor szelídített kecskéket kell tartanom. Idővel akár kecskenyájam is lehet. El kellett kerítenem a szelíd kecskéket a vadaktól. Különben, amikor felnőnek, szabadon elnyargalnak majd. Most tehát elsőként arról kellett gondoskodnom, hogy karámot készítssek nekik. Olyat, aminek a kerítésén át sem ők belülről, sem a vad kecskék kívülről nem tudnak áttörni.

Nagy munkát adott ez a feladat egy embernek, de elengedhetetlen volt, hogy elvégezzem. Első teendőm az volt, hogy találjak egy megfelelő helyet, ahol van legelni való fű, ivóvíz és árnyék, amely védi őket a tűző naptól.

Találtam is egy minden említett feltételnek megfelelő helyet, egy nagy sík mező volt ez, vagy ahogy a nyugati gyarmatokon nevezik, szavanna. Volt rajta két-három tiszta vizű forrás is, és sűrű fás terület határolta. Akik az állattenyésztéshez kicsit is értenek, alighanem megmosolyogják első balga gondolatomat, vagyis hogy ezt a nagy rétet mintegy három kilométernyi hosszan sövénnel kerítem be. Idő szempontjából persze akkor sem lett volna megvalósíthatatlan számomra ez a feladat, ha tizenöt kilométeres kerítés elkészítésére számom el magam, de arra nem gondoltam, hogy ha ekkora területen hagyom szabadon garázdálkodni a gidákat, éppolyan vadak maradnak, mintha az egész sziget az övük lenne, és naphosszat üldözhetem, mégsem tudom majd elkapni őket.

Hozzáláttam a kerítésépítéshez, és már úgy ötven méternyi el is készült belőle, amikor minderre rájöttem. Gondolatban ekkor kisebbre szabtam a karámot. Úgy döntöttem, hogy egyelőre csupán százötven méter hosszú és száz méter széles lesz. Ha majd bizonyos idő elteltével növekedne a nyájam, akkor a számukra kijelölt helyet is bővíthetem. A bölcs tervet követően lendületesen láttam munkához. Az első karámmal három hónap alatt készültem el, és közben igyekeztem a gidákat jó helyen magamhoz közel tartani, hogy szokják a társaságot. Gyakran ettettem őket a kezemből árpával vagy rizzsel. Mire elkészült a kerítés, már folyton ott ügettek a nyomomban, és mekegésükkel jelezték, hogy kérnek egy marék gabonát.

Így tehát elértem a célomat. Kecskéim száma gyorsan nőtt, másfél éven belül egy tucatra, három év elteltével pedig negyvenhárom példányra szaporodott, azokat nem számítva, amelyeket a húruk miatt le kellett ölnöm. Eddigre öt földdarabot kerítettem el a legeltetésükre, ezeknek külön bejárásuk volt, de a karámokat egymással is kapuk kötötték össze.

Ráadásul ez nem minden. Most már nemcsak kecskehús állt a rendelkezésemre tetszés szerint, hanem tejhez is hozzájuthattam. Korábban nem számoltam ezzel, és magam is meglepődtem, amikor eszembe jutott a gondolat. Kialakítottam egy kecskefejésre alkalmas helyet, és az állataim naponta öt-tíz liter tejet adtak. A természet nemcsak ellátja élelemmel minden teremtményét, hanem arra is megtanít, hogyan éljünk vele helyesen. Én, aki korábban sosem fejtem tehenet, kecskét pláne nem, és csak gyerekkoromban láttam, hogyan készül a vaj vagy a sajt, hosszas ügyetlenkedés után szintén megtanultam ezeket. Készítettem vajat, sajtot, sőt sőt is (bár ebben a nap és a tengeri sziklák részben a kezem alá dolgoztak), és így többé nem szenvedtem hiányt bennük. Milyen kegyes néha a Teremtő az alkotásaihoz még olyankor is, amikor úgy tűnik, azok már a végromlás küszöbére jutottak. A legkeserűbb sorsot is képes megédesíteni, és okot ad rá, hogy még tömlőceinkben és börtöneinkben is hálával gondoljunk rá. Micsoda asztalt terített nekem itt a dzsungelban, ahol kezdetben még az éhenhalásra számítottam.

Ki maradhatott volna komoly, ha látta, mily méltóságosan ültem le ebédemhez? Mint korlátlan ura az engem körülvevő egész udvarnépnek, valamennyi alattvalómat börtönre vethettem, felakaszthattam, felnyársalhattam volna, vagy megkegyelmezhettem nekik, de mindez felesleges volt, hiszen egyetlen párttűt sem akadt közöttük. [...]

1719

(Lengyel Tamás fordítása)

JONATHAN SWIFT

(1667–1745)

Gulliver utazásai

(Részletek)

Negyedik fejezet

Mildendo, a lilliputi főváros leírása a császári palotával egyetemben...

[...]

Körülbelül két hétre rá, hogy visszanyertem szabadságomat, egy délelőtt megjelent nálam Reldresal, a személyi ügyek főtitkára (ők valahogy így írják körül ezt az állást) egyetlen szolga kíséretében. Hintóját már jóval lakásom előtt leállította az úton, s azt kérte, hogy körülbelül egyórás hivatalos beszélgetést folytathasson velem. [...] Felajánlottam, hogy lefekszem a földre, hogy így kényelmesebben tudjon a fülembe kiabálni, ő mégis inkább a tenyeremen óhajtott helyet foglalni és így folytatni a konverzációt¹. Azzal kezdte, hogy ünnepélyesen gratulált

¹ Konverzáció: az udvari szokás, rend megtartása.

kiszabadulásom alkalmából, s hozzáfűzte, hogy tán nem látja tévesen a helyzetet, ha ebben saját érdemeinek is tulajdonít némi szerepet; viszont azt is kifejtette, ha a dolgok nem úgy állnának jelen pillanatban az udvarnál, mint állnak: bizony nem merne volna garantálni szabadságom ilyen feltűnően gyors visszaszerzését, mert – magyarázta tovább – lehet, hogy külföldiek szemében a birodalom épp legvirágzóbb korát éli, mégis két óriási probléma emészt fel az ország minden erejét: belpolitikailag egy vakbuzgó szakadármozgalomról van szó, külpolitikai szempontból meg egy egészen rendkívüli erejű ellenség inváziója fenyeget.

Ami az elsőt illeti – mondta Reldresal –, fel kell világosítanom a következőkről. Körülbelül hetven holdévvvel ezelőtt robbant ki egy belső harc, a Tramecksan- és Slamecksan-párt között. A nevek onnan származnak, hogy az egyik politikai frakció magas, a másik meg alacsony sarkú cipőben járt, így óhajtották megkülönböztetni magukat egymástól. Valljuk be, hogy a magas sarkú cipő valóban egész sajátos harmóniában van ősi alkotmányos szokásainkkal; viszont akárhogy áll is a jogi helyzet, a tény mégis az, hogy őfelsége a leghatározottabban csakis az alacsony sarkú cipőket favorizálja már régóta az állami adminisztráció minden területén: az összes közhivatalokban éppúgy, mint a császári korona magánbirtokain. Egyébként azt ön saját szemével is nyilván tapasztalhatta, hogy őfelsége császári cipellőjén a sarkok legalább egy *drurr*-ral alacsonyabbak, mint bárki másé az udvarban (a *drurr* itteni mértékegység, körülbelül a hüvelyk tizennegyed része). A gyűlölködés a két párt között az elvakultság oly magas fokára hágott, hogy az ellenfelek nem hajlandók egy asztalnál enni, inni, vagy akár szóba is állni egymással. [...]

Most képzelje el, hogy ilyen belpolitikai feszültségek közepette birodalmunkat még invázió is fenyegeti Blefuscus szigetéről, mely a világmindenség másik óriási impériuma, majdnem akkora és majdnem olyan hatalmas, mint nagy uralkodónké. [...]

Ez a két nagyhatalom, aminthogy bevezetőmben már utaltam is erre, harminchat holdéven át a legirgalmatlanabb harcot vívta egymás ellen. Hogy mi volt a „casus belli”², pontosan elmondom önnek. Azt hiszem, az egész univerzum megegyezik abban, hogy emberi nemünk ősi szokása az idők kezdetétől fogva, hogy a lágy tojást a vastag végén törjük fel evés előtt. Hanem aztán: jelenleg uralkodó császáruk felséges nagyapja, mikor még egészen kicsi gyerek volt, és szeretett volna egy lágy tojást megenni, a megszentelt szokás szerint próbálta azt feltörni, viszont a héjával összevagdosta az ujját. Erre az apacsászár azonnal egy ediktumot hirdetett ki minden népének, melyben a legszigorúbb büntetés terhe alatt kihirdeti összes alattvalóinak, hogy ezentúl lágy tojás csakis a hegyes végén bontható. A nép olyan gyűlölettel fogadta ezt a törvényt, hogy krónikásaink hat lázadásról számolnak be a tojásproblémával kapcsolatban; a polgárháborúknak egy császár az életét, másik a koronáját vesztette el. A belpolitikai zűrzavarokat Blefuscus uralkodói minden erejükkel szították, és ha a zavarokat sikerült egy időre véletlenül elfojtani, a száműzöttek mindenkor az ellenséges birodalomba menekültek oltalomért. Van olyan feljegyzésünk, mely szerint tizenegyezer ember vállalta inkább a halált a történelem folyamán, semhogy a lágy tojást hegyes végénél kezdje fogyasztani.

Száz és száz hatalmas kötet jelent meg a vitáról; ma már természetesen a Vastag Vég felesküdtjeinek minden nyomtatványa tilos a birodalomban, és a Vastag Vég híveit törvényesen eltiltották bárminemű hivatalviseléstől. [...]

² Casus belli (kászusz belli): háborús ok; ok vagy ürügy a hadüzenetre.

Ötödik fejezet

A szerző előtt megnyílnak a Felséges Lagadói Akadémia kapui. Az Akadémia kimerítő leírása. Beszámoló a professzorok tudományos munkásságáról.

Az Akadémia nem egyetlen, magános épület, hanem különálló házak sorozata egy utca jobb és bal oldalán; mivelhogy itt a lakók sorban kihaltak, az épületeket az állam vásárolta meg, és mindjárt fel is használta a fenti célra. [...]

Az első férfiú, akivel találkoztam, jóformán csont és bőr volt, keze, arca csupa piszok, hosszú hajjal és szakállal, mely utóbbi több helyen összevissza volt pörkölve, és rongyos csimbókban lógott alá. Ruháját, ingét, bőrért nem lehetett egymástól megkülönböztetni: egy színű volt mind a három. Nyolc éve kísérletezett azzal, hogy a napsugarakat kivonja az uborkából – ezeket a kivonatokat hermetikusan lezárva, különböző fiolákban óhajtotta tárolni, hogy aztán váratlan nyári lehűlések idején szertelövellt tartalmukkal a levegőt felmelegítse. [...]

Láttam egy tudóst, aki jeget próbált hamvasztani puskaporkészítés céljából; ugyanakkor megmutatta nekem hatalmas disszertációját, mely a tűz kovácsolhatóságát tárgyalja; éppen most rendezi sajtó alá.

Összeakadtam egy páratlanul ötletgazdag építésszel, aki új házépítési módszert dolgozott ki, amennyiben szerinte a tetőzettel kell kezdeni a dolgot, és onnan haladni lefelé lépésről lépésre, egészen a pincéig; evidens igazolását látta módszerének a két legokosabb rovar, a méh és a pók építkezési eljárásában.

A következő teremben egy vakon született embert találtam, körülvéve egy csomó asszisztenssel, akik szintén világtalanok voltak; ezeknek abban állt a feladatuk, hogy festékeket keverték ki művészek számára; a színeket a mester tanításai alapján, tapintás és szaglás segítségével igyekeztek megkülönböztetni. Igazán csak különös balszerencsémnek tulajdoníthatom, hogy a látogatási idő alatt a tanítványok nem mutattak feltűnő eredményeket, és a véletlen úgy hozta, hogy a professzor maga is csupán a hibák sorozatát produkálta előttem. Egyébként ezt a kitalátort egész különleges támogatásban részesítik, és a legnagyobb megbecsülésnek örvend kollégái körében.

Egy másik laboratóriumban egy felette rokonszenves kitalátorral találkoztam, aki felfedezte a disznókkal való szántás módszerét, azon célból, hogy megtakarítsák az eke, az ökrök és a munka költségét. Az eljárás a következő: az ember hat hüvelyk távolságban és nyolc hüvelyk mélységben teledugdossa a földet egy csomó makkal, répával vagy gesztenyével, ezzel-azzal a zöldséggel, tökmaggal, miegymással, amit persze mohón falnak fel ezek az állatok. Mikor ez megtörtént, hatszáz-hétszáz kocát ki kell hajtani a mezőre, ezek aztán pár nap alatt fenekestül felforgatják a „szántó”-t, miközben csemegéjük után túrnak-fúrnak a földben, és így máris lehet vetni utána, trágya már szintén ott helyben elkészítettén. Igaz, hogy az eddigi kísérletek azt mutatták, hogy a dolog igen költséges, és a végrehajtása is kissé körülményes; azonkívül a termés egyelőre kevés, illetőleg semmi. Ahhoz viszont kétség sem férhet, hogy a találmány rendkívül fejleszthető. [...]

Egyesek a levegőt próbálták a hidrogén kivonása s a víznemű és folyékony alkatrészek szűrlelése útján szilárd és száraz materiává sűríteni. Mások márványt puhítottak, hogy vánkosokat és tűpárnákat lehessen készíteni belőle; ismét mások élő lovak patáit vegyi úton kővé változtatták, hogy a körömfájásra immunisak legyenek. A lángelme maga két nagy térvén dolgozott szenvedélyes odaadással; az első abban állt, hogy a földet ezentúl csak pelyvával kell bevetni, mert szerinte a rendkívül csíráztató erők kizárólag abban találhatók, amit már be

is bizonyított egy csomó kísérlet segítségével – ezeket azonban nyilván csak nehéz felfogásom nem tudta pontosan követni. Másik tervével viszont azt akarta elérni, hogy bizonyos ásványi, növényi és egyéb gyantaszerű anyagok külső alkalmazásával megakadályozza a gyapjú növést két báránka hátán; és e téren is igen vérmes reményei voltak, biztosítva mindnyájunkat, hogy alig pár éven belül sikerül majd az egész királyságban a csupasz birkák fajtáját mindenütt kitenyészteni. [...]

(Szentkuthy Miklós fordítása)

Részletek a francia Enciklopédiából

Enciklopédia

[...] Egy enciklopédia célja valójában az, hogy összegyűjtse az egész földön elszórt ismereteket; hogy általános rendszerüket bemutassa kortársainknak és átadja az utánunk következőknek, nehogy az elmúlt századok munkássága hiábavaló fáradozássá váljék a rákövetkező századokban; hogy unokáink tanultabbak lévén egyben erényesebbekké és boldogabbakká legyenek, mi pedig úgy halhassunk meg, mint akik nagy szolgálatot tettek az emberi nemnek. [...]

A tudományok és művészetek értelmező szótára tehát nem lehet egyetlen ember műve. Sőt tovább megyek: azt sem hiszem, hogy akár külön-külön vett, akár egyesült irodalmi társaságok is megalkothatnák. [...]

(Diderot cikke)

Filozófia

A filozófia, etimológiája szerint, a bölcsesség szeretetét jelenti. Minthogy ez a szó, a hozzákapcsolt különböző jelentések miatt mindenkor elég tág értelmű volt, cikkünkben két feladatot kell elvégeznünk: 1. történelmileg ki kell fejtenünk e kifejezés eredetét és különféle elfogadott jelentéseit; 2. helyesen meghatározva rögzítenünk kell az értelmét [...]

2. Ideje áttérnünk e cikk második pontjára, amelyben a filozófia értelmét kell rögzítenünk és e szó helyes meghatározását kell adnunk. Filozofálni annyi, mint megmagyarázni vagy legalább keresni a dolgok okát, értelmét, mert amíg csupán a dolgok meglátására és bemutatására korlátozódunk, addig csak történészek vagyunk. Ha kiszámítjuk és megmérjük a dolgok arányait, nagyságát, értékét, matematikusok vagyunk; aki viszont elhatározza, hogy fölfedezi, miért vannak a dolgok, és miért inkább így, s nem másképp, az a tulajdonképpeni filozófus [...] Íme, ez a filozófia egészséges fogalma; célja a bizonyosság, és minden lépése efelé visz a bizonyítás útján. A filozófust tehát az jellemzi és az különbözteti meg az átlagembertől, hogy semmit sem fogad el bizonyíték nélkül, hogy nem egyezik bele megtévesztő fogalmakba, s hogy pontosan megjelöli a bizonyos, a lehetséges és a kétes határait. Nem éri be szavakkal, semmit sem magyaráz okkult¹ tulajdonságokkal, hiszen ezek nem mások, mint okká változtatott okozatok; valahányszor az okoskodás és a tapasztalat nem képesek elvezetni a dolgok valóságos okához, inkább bevallja tudatlanságát [...]

¹ Okkult: titokzatos, felfoghatatlan.

Halhatatlanság

Halhatatlan az, aki nem hal meg, aki nincs kitéve a felbomlásnak és pusztulásnak. Isten halhatatlan; az ember lelke halhatatlan: nem azért, mert anyagtalan, hanem mert az igazságos Isten, aki azt akarta, hogy jók és gonoszak cselekedeteikhez méltó sorsban részesüljenek a túlvilágon, úgy döntött – s úgy is kellett döntenie –, hogy a lélek fönnmaradjon a testtől való elválása után. Isten a semmiből teremtette a lelket; s ha az nem hull vissza a semmibe, ez azért van, mert Istennek úgy tetszik, hogy megtartsa. Akár anyagi, akár anyagtalan, egyformán fönnmaradna, ha Isten fönnm akarta tartani. Az anyagtalanság és halhatatlanság érzete független egymástól; a lélek lehetne anyagtalan és mulandó; de lehetne anyagi és halhatatlan is. Szókratész, akinek fogalma sem volt a lélek szellemi természetéről, hitt a halhatatlanságában. A lélek Istentől van, nem pedig önmagától; és ugyancsak Isten által – s csakis őáltala – maradhat fenn továbbra is. A filozófusok bebizonyítják, hogy a lélek anyagtalan; a hit pedig arra tanít bennünket, hogy halhatatlan, s feltárja azt is, miért.

Halhatatlanságon értjük még az olyan életet is, amelyre az emberek emlékezetében tesziünk szert; ez az érzés néha a legnagyobb cselekedetekre ösztönöz bennünket, kétségtelen jelétül annak, hogy milyen értéket tulajdonítunk embertársaink elismerésének. Fülünkbe cseng a majdan rólunk szóló dicséret, és fölálodozzuk magunkat érte. Fölálodozzuk életünket, megszűnünk ténylegesen létezni, hogy az emberek emlékezetében élhessünk [...]

(Diderot cikke)

Babona

Általában minden vallási – túlzás; a pogánykorból származó régi mondás szerint legyünk ájtatosak, de jól vigyázzunk, nehogy babonába essünk:

Religientem esse oportet, religiosum nefas.²

A babona valójában olyan hamis, rossz irányba fordult, hiábavaló félelmekkel teli vallási gyakorlat, amely szemben áll az ésszel és a legfelsőbb lényről alkotandó egészséges gondolatokkal. Vagy ha így jobban tetszik: a babona olyan bűbáj és mágikus erő, mellyel a félelem tartja hatalmában a lelkünket; a képzelet e szerencsétlen leánya kísérteteket, álmokat és látomásokat bocsát ránk; mint Bacon mondja, a csöcselék bálványait a babona faragta, ő teremti a láthatatlan szellemeket, a szerencsés és baljós napokat, a szeretet és gyűlölet elháríthatatlan nyilait. A babona főleg a betegségben vagy balsorsban sújtja a szellemet; a józan fegyelmet és a tiszteletre méltó szokásokat képmutatássá és felületes szertartásokká változtatja. Mihelyt mély gyökeret eresztett a vallásba, lett légyen az jó vagy rossz, képes kioltani a természetes világosságot és megzavarni a legegészségesebb koponyákat is. Végeredményben ez az emberiség legrettentőbb csapása. Még az ateizmus sem – pedig ezzel mindent megmondtunk – teszi tönkre a természetes érzelmeket, még az sem sérti a törvényeket vagy a nép erkölcsait; a babona ellenben zsarnok kényúr, aki mindent alárendel rémlátásainak. Előítéletei minden más előítéletet fölülmúltnak. Az ateistának, mert szereti a saját nyugalmát, érdeke a köz nyugalma; a megzavarodott képzeletből született fanatikus babona ellenben birodalmakat dönt meg [...]

(Jaucourt – zsokúr – cikke)

² A latin mondat kiejtése: religientem essze oportet, religiószum nefász; jelentése: „Istenfélőnek lenni érény, babonásnak lenni bűn.”

Fanatizmus

Vak és szenvedélyes buzgóság, amely babonás meggyőződésekből születik, és amely arra vezet, hogy az emberek nevetséges, igazságtalan, kegyetlen cselekedeteket követnek el, nemcsak szégyenérzés és lelkiismeret-furdalás nélkül, hanem valamiféle örömmel és elégtétellel. A fanatizmus tehát nem más, mint cselekvésre váltott babona [...]

Ember

Érző, gondolkodó és elmélkedő lény, ki szabadon jár-kezel az egész földön, az őt uraló összes többi állat élén látszik állani, társadalomban él, tudományokat és művészeteket talált föl, sajátos és rá jellemző jósággal és rosszassággal rendelkezik, urakat helyezett maga fölé, törvényeket alkotott magának stb.

(Diderot cikke)

Tulajdon

Azt a jogot nevezzük tulajdonnak, amellyel egy polgárosult társadalmat alkotó valamennyi egyén rendelkezik törvényesen szerzett javai fölött.

Polgárosult társadalmak létrehozásával az emberek egyik legfőbb törekvése az volt, hogy biztosítsák maguknak szerzett vagy a jövőben megszerezhető hasznuk nyugodt birtoklását; azt akarták, hogy senki se zavarhassa őket javaik élvezetében; ezért ki-ki hajlandó volt a javak egy részét, mit adóknak neveznek, fölládozni az egész társadalom megóvására és fenntartására; így módon akarták a kiválasztott vezetőket ellátni anyagi eszközökkel, hogy minden magánszemély részére biztosítsák fenntartott osztályrésze élvezetét. Bármily erős lehetett azonban az emberek lelkesültsége azon uralkodók iránt, kiknek magukat alávetették, sosem szándékoztak teljes és korlátlan hatalmat adni nekik minden jószáguk fölött; sosem akartak abba a helyzetbe kerülni, hogy kizárólag nekik kelljen dolgozniuk. Az udvaroncok, kiknek semmibe sem kerülnek a leglehetetlenebb elvek, hízélgésükkkel néha arról akarják meggyőzni a fejedelmeket, hogy korlátlanul rendelkeznek alattvalóik javaival; csak a kényurak és zsarnokok fogadták el az ily esztelen elveket. Sziám királya azt állítja, hogy alattvalói minden vagyonának ő a birtokosa; az ilyen embertelen jog következményeképp az első szerencsés lázadó kezére kerítheti a sziámi király javait. Minden hatalom, mely csupán erőszakra épül, általa pusztul el. Azokban az államokban, hol az ész szabályait követik, a magánszemélyek vagyonát a törvények védik; a családfő bizonyos abban, hogy maga élvezheti s átadhatja utódainak a munkájával összegyűjtött javakat; a jó királyok mindig tiszteletben tartották alattvalóik tulajdonát; a közpénzeket, miket rájuk bízott a nép, csak letétnek tekintették, melyet nem szabad felhasználniuk sem könnyelmű szenvedélyeik, sem mohó kegyenceik, sem a harácsoló hajlamú udvaroncok kielégítésére.

(Diderot cikke)

Építészet

Általában az építés művészete. Három fajtáját szokták megkülönböztetni: a polgárit (ezt nevezik röviden építészetnek), a katonait, valamint a víz- és hajóépítészetet.

Mindegyiknek más és más a helye az ismeretek rendjében.

Polgári építészetten értjük az élet kényelmére és különböző funkcióira szolgáló épületek tervezését és fölépítését; ilyenek az egyházi épületek, a királyok palotái és magánszemélyek házai; úgyszintén a hidak, közterek, színházak, diadalívek stb. Katonai építészetten értjük a katonai helyőrségek megerősítésének művészetét, amely megfelelő építményekkel biztosítja őket az ellenség támadásai, a bombák, az ágyúgolyók stb. ellen. Az építészetnek ezt a fajtáját erősítésnek nevezik. Víz- és hajóépítészetten az olyan építészetet értjük, amelynek feladata a hajók, a gályák és általában az összes úszótestek, valamint a tengerparton vagy a part mentén kikötők, mólók, gátak, kötélverő üzemek, raktárak stb. építése.

A polgári építészetről szólva – ami jelenlegi célkitűzésünk –, azt mondhatjuk nagy általánosságban, hogy eredetét tekintve oly régi, mint maga a világ; a szükség tanította meg az embereket arra, hogy kunyhókat, sátrakat, házikókat emeljenek maguknak; az idők folyamán pedig, arra kényszerülve, hogy vegyenek és eladjanak, egybegyülekeztek, és közös törvények védelme alatt lakóhelyüket szabályosabbá tették.

A régi szerzők szerint az egyiptomiak építettek elsőül szabályos és arányos épületeket, aminek következtében, mint mondják, Salamon király hozzájuk fordult a jeruzsálemi templom építésekor [...]

(Komoly Péter fordítása)

VOLTAIRE

(1694–1778)

Candide vagy az optimizmus

(Részletek)

Első fejezet,

*mely arról szól, hogyan nevelték Candide-ot egy szép kastélyban,
s hogyan úszták el ugyanonnan*

Volt egyszer Vesztfáliában, Thunder-ten-Tronckh báró úr kastélyában egy fiatal legényke, akinek a természet a legszelídebb hajlamokat adományozta. Arca is tükrözte lelkét. Nyílt esze volt, de egyúttal igen jámbor észjárása; azt hiszem, ezért is hívták Candide-nak, vagyis jámbornak. A ház régi cselédei sejtették, hogy tulajdonképpen a báró úr húgának volt a fia, apja meg egy szomszédos, derék, becsületes nemesember, akihez azonban ez a hölgy sosem akart férjhez menni, mert mindössze hetvenegy őst tudott kimutatni családfáján, míg a többiit megrágtá az idő rozsdás vasfoga.

A báró úr egyike volt a tartomány leghatalmasabb urainak, már azért is, mert kastélya ajtóval és ablakokkal is dicsekedhetett. Sőt a kastély fogadótermét még egy faliszőnyeg is díszítette. A baromfiudvar kutyáiból vadászfalkát is formálhatott; istállósolgái, ha kellett, hajtóknak is beváltak; s a falusi plébánost kinevezte házikáplánjának. Mindnyájan nagyuramnak hívták, s ha mesélt nekik valamit, udvariasan nevettek.

A méltóságos báróné körülbelül háromszázötven fontot nyomott, ami persze tetemes tekintélyt kölcsönzött neki: vendégeit mindenkor igen nagy méltósággal fogadta, ez aztán még több tekintélyt biztosított a személyének. Egyetlen leánya, Kunigunda, tizenhét esz-

tendős volt, piros arcú, friss, kövérkés, egyszóval igen ínycsiklandó. A báró úr fia viszont mindenben az apjára ütött. Nevelője, Pangloss úr, orákuluma volt a háznak, s bölcs leckéit a kis Candide korának és jellemének teljes jóhiszeműségével hallgatta.

Pangloss a metafizikával vegyes teológiát s a kozmológiával kapcsolatos kretinológiát tanította. Remekül tudta bizonyítani, hogy nincs okozat ok nélkül, hogy ebben a lehető legeslegjobb világban a nemes báró kastélya a legeslegszebb várkastély, s hogy a nemes báróné a bárónék legjobbika.

– Bizonyos – mondta – s kimutatható, hogy nem is lehetnek másképp a dolgok, mert ha már mindennek célja van, minden, ugyebár, szükségképpen a legeslegjobb célért is van. Orrunk például azért van, hogy legyen min hordani a szemüveget, s lám ezért is hordunk szemüveget. Lábunk láthatólag arra való, hogy nadrágot húzzunk rá, ezért is van nadrágunk. A kövek arra termettek, hogy szépen megfaragják őket, no meg persze, hogy kastélyokat építsenek belőlük; ezért is van öméltóságának ilyen gyönyörű kastélya; a tartomány legnagyobb ura illő, hogy a legeslegszebb házban lakjék; és mivel a hízó disznók arra valók, hogy meg egyék őket, azért eszünk mi disznóhúst egész áldott esztendőben. Következésképp, akik azt állítják, hogy minden jól van ezen a földön, ostobaságot állítanak; azt kellene mondaniok, hogy minden a legjobban van.

Candide hallgatta figyelemmel, s hitt neki szíve ártatlanságában; mert ő bizony Kunigundát rendkívül szépnek találta, bár hogy ezt meg is mondja neki, arra gondolni se mert. Olyan módon okoskodott, hogy igen nagy boldogság Thunder-ten-Tronckh bárónak születni, még nagyobb boldogság lehet Kunigundának lenni, ennél is nagyobb, ha e kis-asszonyt napról napra láthatja, de a legeslegnagyobb, ha hallgathatja Pangloss mestert, e tartomány s következőképp az egész föld legnagyobb filozófusát. [...]

Tizennyolcadik fejezet
Arról, hogy mit láttak Eldorádóban

[...]

Az aggastyán a két idegent¹ kolibritollal párnázott díványfélén fogadta, s gyémántkupába öntetett különböző italokat; utána pedig ily szavakkal elégtette ki a kíváncsiságukat:

– Százhetvenkét éves vagyok, s boldogult apámtól tudom, aki lovászmester volt a királynál, mily különös forradalmakon esett át Peru az ő életében. Ez a királyság, ahol vagyunk, az inkák ősi hazája; elhagyták nagy oktanul, hogy meghódítsák a világ egy részét, míg aztán ők nem pusztultak el a spanyolok kezétől. Sokkal okosabbak voltak családjuk ama hercegei, akik szülőföldjükön maradtak: ők rendezték aztán el a nemzet beleegyezésével, hogy soha egy lakos sem hagyhatja el a mi kis országunkat; ily módon őrizzük meg ártatlanságunkat és boldogságunkat. A spanyolok hallottak harangozni valamit az országunkról, s elnevezték Eldorádónak; [...] mivel csupa szakadék és áthághatatlan szikla közt élünk, eddig még nem volt semmi bajunk az európai nemzetek mohóságával, bár ők, nem tudom, miért, bolondulnak a mi földünk saráért és kavicsáért, s megölnének bennünket mind, csak hogy a java az övék legyen.

A társalgás jó sokáig tartott; szólt a kormányformákról, az erkölcsökről, az asszonyokról, a különböző művészetekről és a nyilvános mulatságokról. Végül Candide, aki még mindig szerette a metafizikát, megkérdezte Cacambóval, van-e vallása az országnak.

Az öreg kissé elpirult.

– Micsoda? – mondta. – Hogy kételkedhetsz benne? Hálátlanoknak tartasz bennünket?

¹ A két idegen: Candide és inasa, Cacambo (kakambó).

Cacambo szerényen megkérdezte, milyen az eldorádóiak vallása. Az öreg megint elpirult.

– Micsoda beszéd! – mondotta. – Hogy lehetne kétféle vallás? A mi vallásunk mindenki vallása; imádjuk istent este-reggel.

– Csak egy istent imádtok? – kérdezte megint Cacambo, aki tovább is tolmácsul szolgált Candide kételyeinek.

– Természetesen – mondta az öreg –, mert hisz nincs kettő, se három, se négy. Bevallom, hogy annak a ti világotoknak az utazói igen furcsa kérdéseket intéznek az emberhez.

De Candide csak tovább is faggatta a jó öreget; azt is szeretne volna tudni, mint imádkoznak Eldorádóban.

– Mi nem imádkozunk – mondta a bölcs és tiszteletre méltó aggastyán –, hiszen nincs mit kérnünk tőle; mindent megadott, ami csak kell; ezért inkább szüntelenül köszönetet monduk neki.

Candide olyan kíváncsi volt, hogy papokat is akart látni; kérdezte, hogy hol vannak. A jó öreg mosolygott:

– Barátaim – felelte –, mi mindnyájan papok vagyunk; a király s minden családfő hálaadó éneket zeng minden reggel, ünnepélyesen; s legalább öt- vagy hatezer muzsikussal kíséri őket.

– Micsoda? Hát itt nincsenek disputáló, tanító, kormányzó s cselszövő szerzetesek, akik meg is égetik a velük ellenkező hitűeket?

– De hisz akkor örültek volnának – felelte az aggastyán –, itt mindnyájan egy hiten vagyunk, s nem értem, hogy mit akartok mondani a szerzetesekkel.

Candide egészen belekábult ebbe a bölcs beszédbe, s magában így elmélkedett: „Milyen más ez, mint Vesztfália és a báró úr kastélya; hogyha Pangloss barátunk láthatta volna Eldorádót, biztosan nem mondta volna, hogy a thunder-ten-tronckhi kastély a föld legeslegszébb kastélya; egy szó, mint száz, nem árt az utazás.”

[...]

Hűsz gyönyörű testőrlány fogadta Candide-ot és Cacambót, amikor kiszálltak a hintóból; először is fürdőbe kísérték mind a kettejük, s kolibripihéből készült köntösökbe burkolták őket; aztán az első udvarnokok és az első udvarhölgyek bevezették őket a királyi fogadóterembe, két sor között, régi szokás szerint, mindegyik sorban ezer muzsikussal. Mikor a trónterembe léptek, Cacambo megkérdezte egy udvarnoktól, hogyan kell, azaz hogyan illik üdvözölni őfelségét. Térdre kell-e ereszkedni, vagy pedig hasra vágódni? A kezét a fejére vagy a fenekére kell-e rakni? Nem illik-e megnyalni a trónterem padlójának porát? Egyszóval, hát miben áll ennek a köszöntésnek a csínja-bínja?

– A szokás – így az udvarnok – csak azt kívánja, hogy megöleljük, aztán pedig jobbról-balról megcsókoljuk a királyt. – Amire Candide és Cacambo őfelsége nyakába ugrott, aki szintén elragadó kedvességgel fogadta őket, sőt azonnal vacsorára marasztalta mindkettőjüket. Addig is bemutatták nekik Eldorádó fővárosát, az égbe nyúló középületeket, a sok ezer oszloppal ékesített piactereket, a tiszta vizű, rózsavizes és cukornádleves forrásokat, amelyek állandóan folynak a nyilvános tereken, míg a terek kövezete szegfűhöz és fahéjhoz hasonló illatokat áraszt. Candide szeretne volna látni a törvényszéki palotát és a legfelsőbb bíróságot; mire azt a választ kapta, hogy olyan nincs, mert itt nem pereskednek. Kérdezte, vannak-e börtönök, s azt felelték neki, hogy nincsenek. Ami legjobban meglepte, s amiben leginkább gyönyörködött, az a tudományoknak szentelt palota látványa volt: látott egy óriás, kétezer lépés hosszú termet telis-tele matematikai és fizikai műszerekkel.

[...]

[...]

Reggeli után Candide egy hosszú csarnokban sétálgatott, s élvezettel szemlélte a szebbnél szebb festményeket. Kérdezte, ki festette a két első.

– Raffaello – felelte a szenátor –, igen sok pénzt adtam értük, pár éve, csupa hiúságból; azt mondják, ezek a legszebb képek egész Itáliában, de nekem bizony nem tetszenek: a színek igen elbarnultak, s az alakok nem eléggé formásak és hangsúlyozottak; a kelmék redői egyáltalán nem keltenek illúziót; egyszóval mondhatnak akármit, ahogy sem találom meg bennük a természet hű utánzását. Akkor szeretek csak egy képet, ha magát a természetet vélem benne felfedezni; de olyan képet nem ismerek. Sok képem van, de rájuk se nézek.

Ebéd előtt Pococurante egy kis hangversenyt rendelt. Candide a zenét egyszerűen elragadónak találta.

– Ez a lárma – így a szenátor – úgy-ahogy mulattathat egy félórát; de ha tovább tart, mindenkit kifáraszt, bár senki sem meri bevallani. A mai zene semmi más, mint a nehéz dolgok művészete; ami viszont csak nehéz, nem tetszhetik sokáig. Jobb szeretném tán az operát, ha nem juttatták volna oda, hogy valami túrhetetlen szörnyűséggé aljasítsák. [...] én bizony rég lemondtam már ezekről az együgyűségekről, bár új dicsfényt árasztanak, ahogy látom, Olaszországra, s vannak olyan uralkodók, akik drága pénzt fizetnek értük.

Candide vitatkozni mert kissé, de inkább csak tartózkodón. Martin² teljesen osztotta a szenátor véleményét.

Asztalhoz ültek, kitűnően ettek, s utána benéztek a könyvtárterembe. Candide, kezébe fogva egy pompás kötésű Homéroszt, dicsérte a házigazda finom irodalmi ízlését.

– Ez a könyv – mondta – kedvence volt mesteremnek, a nagy Panglossnak, Németország legelső és legjobb filozófusának.

– Nekem bizony nem kedvencem – mondta hidegen Pococurante –, valaha elhitették velem, hogy szívesen olvasom; de ez a sok-sok csatakép, s egyik olyan, mint a másik; ezek az istenek, akik csak ágálnak, de nem döntenek; ez a Heléna, a harc oka s alig cselekvő személye; ez a folyton ostromolt és soha el nem foglalt Trója: mindez a leghalálosabb unalommal töltött el. Tudósoktól kérdeztem olykor, őket is úgy untatta ez a könyv; az őszintébbek bevallották, hogy bizony kiesett a kezükből, de hát azért illik, hogy ott legyen a könyvtárunkban, mint egy antik emlékmű s mint azok a rozsdás érmék, amelyekkel úgysem lehet mit kezdeni a forgalomban.

[...]

– Ha szabad kérdeznem – mondta Candide –, szereti-e, uram, Horatiust?

– Vannak olyan mondásai – válaszolta Pococurante –, melyeken haszonnal elmélkedhet egy társaságbeli úriember, s amelyek erőteljes formájukkal könnyebben is vésődnek az ember emlékezetébe. Viszont mit érdekel engem az ő brindisi utazása, meg azután valami rossz vacsora leírása, meg egy utcai civakodás egyrészt bizonyos Pupilus, másrészt bizonyos Rupilius között, akik közül az egyik szavai tele voltak gennyedéssel, a másiknak a szavai meg tele voltak ecettel? Csak undorral olvastam az ő goromba verseit a vénasszonyok meg a boszorkányok ellen; s nem tudom, miért oly nagy dolog azt mondani barátjának, Maecenasnak, hogy az ő révén jutott a lírai költők közé, s hogy fenséges homlokával a csillagokat verdesi! Bolondok csodálnak csak mindent egy közismert szerzőnél. Én magamnak olvasok; azt szeretem, ami nekem való.

² Martin: öreg tudós, akit Candide Szurinamban fogadott fel kísérőnek.